

CEZA ADALETİ AÇISINDAN HAPİS CEZASI VE REHABİLİTASYON İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Yasemin Işıktaç*

*“Eğer insan bir hapisanenin
dehşetini yenebiliyorsa,
her şeye katlanabilir”
Dostoyevski*

Dostoyevski”nin bu sözü bize hapisanenin dehşetini anlatıyor; aynı şekilde “İnsanın kendinden yüz çevirmeye dünyada olup bitenleri görmemezlikten gelmeye hakkı yoktur” derken de içerde veya dışarıda olan herkese bu sorumluluğu yüklüyor. Hakkında en önemli bibliyografyayı yazan dostu Henry Troyat onun için “Göklerle yer arasında asılı kalmıştır” derken bu geniş açılı sorumluluğa da bir gönderme yaptığını düşünebiliriz. 1862 yılında yazdığı *Ölümler Evinden Anılar*, kendi hapis yaşamını anlatır. Bu doğrudan ama başka birinin notları üzerinden yazıldığı izlenimini yaratan¹ gerçeklik, iç dünyadaki dalgalanmalar kadar karşılıklı ilişkiler ve sosyolojik bir olgu olarak bize hapisanenin ne demek olduğunu öğretir. Dostoyevski hapislik ile ilgili sınırı “insan onuru” kavramı çerçevesinde koymuştur. Dostoyevski “Her insan içgüdüsel olarak hatta bilinçsizce bir onuru olduğunun unutulmamasını ister. Mahkum, toplum dışı olduğunu da, amirlerine karşı mevki ve durumunu da bilir. Ama ne vurulan damgalar, ne takılan prangalar ona bir insan olduğunu unutturmaz”² derken bu sınırın varoluşsal önemini gösterir.

Ceza Hukukunun suç tanımı ile başlayıp mahkumiyetin çekilmesi ile biten süreci içinde bu makalede, bir şekilde mahkum olmuş kişinin cezasını çekme biçimi ve tekrar topluma kazandırılması hakkında düşünmek istiyorum.

Tarihsel perspektifte, ölüm, sürgün, diyet, teşhir edilme, damgalama, sakat bırakma, işkence ve kapatma biçimlerinde ceza verilmekteydi³. 18 yy. başlarından itibaren ise sosyal kontrol yöntemleri köklü değişiklikler geçirmiştir.

Merkezi iktidarın güçlenmesinin bir sonucu olarak suç olanın ve cezalandırma biçiminin saptanması devlet tekeline geçmiştir. Sürecin merkezileşmesi aynı zamanda rasyonelleşme ve bürokratikleşmeye yol açmıştır. Suçların tiplere ve cezaların da derecelendirmeye uğramaları bu döneme aittir. Bir başka önemli değişim de cezanın çekileceği mekanın farklılaşmasıdır. Bu farklı me-

---

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD Öğretim Üyesi.

¹ Çünkü bir mahkumun böyle bir kitap yazması halinde cezalandırılmayacağı düşünülemez. Bu nedenle Dostoyevski anılarını hayali bir başka kişinin hatıratını esas alarak yazmış gibi yapar.

² F. M. Dostoyevski, **Ölümler Evinden Anılar**, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 2008.

³ Michel Foucault, **Hapisanenin Doğuşu**, 3. Bs, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 57 v.d.

kanda bedensel cezanın yerine, kişinin zihniyetine ya da ruhsal alanına yönelik cezalar verilmeye başlanmıştır. Kamuya açık, şiddetli ve vahşi cezalandırma yöntemlerindense kapatılma, tecrit edilme, izlenme ve mahrumiyetler almıştır. Suçun irade, duygu ve ihtirasların bir tezahürü olarak tanımlanması, cezanın da nedamet getirmenin sağlanacağı bir yönetime dönüşmesi hedeflenmiştir.

Merkezileşme ve cezalandırma yetkisinin ve koşullarının açıklık, kazanması ile uygunluk kriterleri belirlenmiş yeni ceza politikaları geçerlilik kazanmıştır.

Artık suç ve cezanın sınırlarının bilinmesi, yeni yasalarda açıklık masumiyet karinesi, doğal yargıç ilkesi, adalet ve insan hakları kavramları ceza adaletinin üst normatif çerçevesi olmuştur.

Sorunun onarıcı adalet (restorative justice) boyutu ise mağdura verilen zararın giderimi ile başlayarak yeniden sosyal dengeye dayalı düzenin kurulmasına kadar genişletilebilir. Bu perspektiften bakılınca tüm suçların mağdurunun doğrudan devlet ve toplum olduğu fikri de güç kazanmış olacaktır. Ancak doğrudan suçtan zarar görenin uğradığı zararın olabildiğince giderilmesi ödevi salt cezalandırma ile ilgilidir. “Durum olarak suç”, “durum olarak mağduriyetin en geniş ölçüde giderilmesi” çerçevesinden yeniden değerlendirilmelidir.

Durkheime göre toplumlar karmaşıklaştıkça cezalandırma biçimleri genişir⁴. Örneğin basit toplumlarda kolektif bilinç çok güçlüdür. Böyle bir toplumda sürgünün en büyük ceza olması anlamlıdır. Kişi kolektif bilincin dışına itilmiştir. Toplumlar karmaşıklaştıkça kolektif bilinç zayıflar, bu durumda kişiye yönelik ceza daha etkin bir hal alır, mallara veya kapatılmaya olan duyarlılık artar. Adaletin sağlanması süreci olarak yargılama, kamu düzeni için konulmuş hukuk kurallarını çiğneyen suçluları cezalandırma ve kişiler arasındaki ilişkilerde yaşanan hukuka aykırılıkların çözümü aşamasıdır. Hukuk işlevini cezalandırma ve hukuksal uyumsuzlukların çözümlenmesinde bir egemenlik faaliyeti olarak gösterir. Aslında kişilerin fiili alanında ortaya çıkan suç ve sonuçları maddi ve manevi bir zarara dönüşür. Ancak kişilerin toplumun parçası olması ve asıl zararın toplum düzeninin bozulması şeklinde bir eylemin ortaya çıkabilmesi olması, konunun farklı bir açıdan değerlendirilmesini gerektirir. Zarar her zaman devlete de verilmiş olur; devlet ise toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak zorundadır. Suç, sosyal maliyeti olan bir olgudur. “Pozitif dışsallık” olarak cezalandırma ile yeniden adaletin kurulması için suç takip edilir. Düzenin korunması anlamında ise “negatif dışsallık” olarak suçun önlenmesi için tedbir alınması ise önleme faaliyetidir. Gerek negatif dışsallık gerekse pozitif dışsallık ile suçla mücadelede izlenen tüm tutumlar kamu hizmeti niteliğindedir ve toplumsal düzenin devamını temin amacına yöneliktir.

Yasaların ihlalleri ve bu ihallere karşı ortaya çıkan tepkilerin araştırılması olarak en geniş başlığı ile suç bilimi⁵ ceza adaletinin gerçekleşmesine hizmet eder. Eğer yasaları Beccaria gibi insanları bir toplum olarak bir araya getiren şartların bütünü olarak tanımlıyorsak, düzenin bir zorunluluğu olarak düzenin bozulması hallerine ilişkin düzeltici işlemlerinde öngörüleceğini kabul etmemiz gerekir. Düzen ve barışın korunabilmesi için yasaları çiğneyenlere karşı gerekli önlemleri almak ve cezalandırma da otoritenin görev ve yetki alanındadır⁶. Suçun bir süreç olarak ele alınması, ön aşamaları, suçun arka planı

⁴ I. L. Moyer, **Criminological Theories**, London, Sage Publications, 2001, s.54 vd.

⁵ E. Sutherland, D. R. Cressen, **Criminology**, 13. Ed., New York, J. B. Lippincott Company, 2008, s.3. v.d.

⁶ Cesare Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çev. Sami Selçuk, 2. bs, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2010, s. 7. v.d.

ve suç ile mücadele olarak adalet politikaları da düzen kavramıyla ilintilidir. Şu nokta da önemlidir; suçun bireysel görünümü ile suçun sosyal görünümüne ilişkin perspektifler her zaman çakışmaz. Toplumsal organizasyonda ortaya çıkan sorunlar için her zaman yeni çözümler aranmalıdır.

Toplumun suçlulardan korunması cezalandırma, gözdağı verme, mahrum bırakma ve rehabilitasyonla gerçekleşir. Ceza politikaları açısından, suçlu hakları ile toplumun korunması arasındaki ilişki ve denge önem taşımaktadır. Sağaltıcı hukuk teorisi (therapeutic jurisprudence) olarak adlandırılabilir yeni bir eğilim ortaya çıkarmıştır. Sağaltıcı hukuk teorisi aracılığıyla ve insan hakları genel bağlamı içerisinde suçlunun hakları ile toplumun korunması olanakları biraraya getirilmeye çalışılmaktadır⁷.

Bu bağlam adalet psikolojisi açısından risklerin belirlenmesinde gereksinimlerin karşılanmasında da özel yarar sağlayabilir.

Suç ve suçlu ile ilgili politikaları iki başlık altında toplayabiliriz:

a. Bunların ilki muhafazakar politika olarak da isimlendirilir ve şu unsurlardan oluşur:

- bireysel sorumluluk
- normatif üstünlük
- güçlü cezalandırma
- caydırıcılık

b. Diğeriyse liberal politika olarak isimlendirilir ve şu unsurlardan oluşur:

- suçun aslında toplumdaki eşitsizliklerle olan ilişkisini temel almak gerektiğini vurgulama
- ceza yerine tedavi ve önlem almanın öncelenmesi.

Bu iki önemli yaklaşımın farklılıkları ile birlikte uygulama, cezaevlerinin özelleştirilmesi, mağdur haklarının önemsenmesi, toplumu bilgilendirme yükümlülükleri ile ilgili yasalara ve farklı suç takibi sistemlerinin kurulması gibi yöntemlerle daha da karmaşıklaşmıştır. Ortaya, koruyucu adalet denilen yeni bir adalet türünün çıktığı da belirtilmektedir⁸. Ceza politikaları açısından suçlunun rehabilitasyonu sorunu, toplumun hakları ile suçlu kişinin haklarının çatışması olarak görülmüş, bu yüzden toplumun emniyeti, suçlunun yarattığı riskin yönetilmesi olarak algılanmıştır. Tam bu noktada adalet sistemi ile ceza hukukunun başarılı bir biçimde anlaşılıp uygulanması için psikolojik teori ve yöntemleri değerlendiren adli psikolojinin çalışmalarına gereksinim duyulduğu açıktır. Bu sonucu bir bakıma hukuk ve psikolojinin ortak noktası olan adalet kavramı belirler. Hem hukuk, hem de psikoloji insan doğası hakkında kendiliğinden, yani kanıtlamaya gerek duyulmaksızın doğru olarak kabul edilen hak-haksızlık varsayımlar üzerine çalışmaktadır.

Ceza ortaya çıkan var olan düzeni bozucu eylemin karşılığıdır. Öngörülmuş ve ilan edilmiş olan bir “yapılmaması gereken”i yapana bunu yapmaması gerektiğini hatırlatmak ve öğretmek amacına yöneliktir. Suç bir fenomen olarak, sosyolojik bir nitelik taşır. Ancak söz konusu davranışın suç olarak tanımlanması yasanın işidir. Suç olan, yasanın belirlemiş olduğu eylemdir. Ceza eyleme karşılık olmalıdır ve suçtan vazgeçilmesini sağlamalıdır. Cezanın eyleme karşılık olması demek, eyleyenin iradesi ile suç arasında bir bağlantı olması

⁷ Astrid Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, **Psychiatry, Psychology and Law**, Vol. 15, No. 3, s. 450.

⁸ Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, s. 452.

demektir. Suçtan vazgeçirme ise genel ve özel olmak üzere iki bağlamda ele alınabilir:

Genel bağlamda, benzer eylemi yapacak olanlara da bu eylemi yapmalarını gerektiği öğretilerek suçun işlenmemesini temin edici etki yaratılmak istenir.

Özel bağlamda ise, cezalandırma ile kişinin yanlışından dönmesi yani toplumla yeniden bütünleştirilmesi sağlanmaya çalışılır. Bu özel bağlam aynı zamanda cezanın caydırıcı fonksiyonunu gösterir.

Ceza adaleti açısından cezanın belirlenmesinde;

- Cezanın sadece suçun kefareti olarak görülmesinin genel ve özel bağlamda yetersiz olabileceği

- Ceza-suç arasındaki denge; eğer ceza çok ağır olursa iktidarın kötüye kullanılması söz konusu olabilir. Eğer ceza verilmez veya çok hafif olursa toplumsal düzen bozulabilir.

- Cezaların uygulanmasında eşitlik ve mutlaklık. Eğer ceza uygulanamıyorsa cezanın caydırıcılık fonksiyonu işlemez⁹.

Bu ayrımların Beccarianın ceza için belirlediği kesinlik, sürat ve şiddet kriterleri ile olan ilişkisi ortadadır. Cezanın mutlaka uygulanacağı kanaati ve mümkün olan en kısa sürede belirlenmesi ceza adaletinin en önemli koşullarındandır.

Cezanın, caydırıcılıkla ilgili fonksiyonlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Suçlunun gözetim altında tutulması (surveillance);

- Suçlunun suç ve sonuçları hakkında bilinçlenmesi (kültürlenme, enculturation);

- Düzeltme, ıslah (reformation);

- Ahlaki sarsıntıya uğrama (moral jolt);

- Cezanın gerekliliğine bilinçlenme, pekiştirme işlevi;

- Suçun karşılığı olarak ceza aldığını bilme, misilleme fonksiyonu (retribution);

- Suçlu olanın ayrıştırılıp işaretlenmesi (etiketleme, stigmatization);

- Suçlu olanın, suçlu olmayandan ayrıştırılması (normalization);

- Bireylerde hukuka uyma yönünde yarattığı alışkanlık (habituation);

- Bireyin ceza alacağı veya hapsedileceği korkusuyla suç işlemekten kaçınması, caydırıcılıktır (deterrence).

Suç hukuku - ceza hukuku ayrımından başlayarak devam edebileceğimiz teorik tartışmaları bir tarafa bırakırsak, aslında insanlar arası ilişkinin ana eksenini oluşturan "iktidar" kavramı ve bu kavramın şiddet-itaat bağlantısı içindeki yeri konuyu aydınlatma imkanı verebilir. Foucault "Hapishanenin Doğuşu"nda sıradan insanların acımasız gardiyanlara dönüşümünü anlatırken iktidarın sadece devletle ilgili olmadığını, toplumdaki her kesimden insanın ayakta tuttuğu zihinsel bir şey olduğunu bize açıkça göstermiştir. Dil sahipliği yani konuşabilme ile varlık kazanan üreyebilen iktidar, her yerden fışkırabilir ve her türlü ilişkiyi etkiler. İktidarı aynı yoğunlukta boyun eğme ve itaatle birlikte ele almak gerekir. Bu bağdaşık ilişkilerin dışında kalma, tarafsızlık, ba-

⁹ Cezanın şiddeti (severity), cezanın kaçınılmazlığı (certainty) cezanın süratle uygulanması (swiftness) hangisinin daha caydırıcı olacağı tartışmalarından öte bu üç özelliğin bir arada bulunmasının gereği vurgulanıyor. Bkz. Birgden, "Offender Rehabilitation: A Normative Framework for Psychologists", s. 452 v.d.

gımsızlık söz konusu olabilir mi? Açık söylemek gerekirse tarafsız gözlemci olmak demek suç ortaklığıdır. Ne yazık ki iktidar karşısında tarafsız özne yoktur.

Suç iktidar bağlamında okuyabiliriz ancak modern adalet psikolojisi yaklaşımları ceza adaleti sorununa yeni teorik perspektiflerden bakmayı da denemişlerdir. “Çatışma Teorileri” ya da “Güç Eksenli Suç Teorileri” isimlendirmeleri ile örneğin, suç, kapitalist ekonomik düzenin doğal sonucu olarak suç nitelendiren bir bakış açısı da vardır. Klasik kriminoloji teorilerinin çevre ve eyleyen birey üstünden yaptıkları değerlendirmelerden oldukça farklı olan bu tutum radikal kriminoloji teorilerindedir. Kapitalist sistemin güç hiyerarşisine dayalı ceza adaleti sisteminin eşitsizleştirici tutumunun suç politikalarına ve eylemin suç olarak tanımına açık etkisi vurgulanmaktadır. Ceza adaleti yoktur ve cezalandırma sistemin güçlülerini daha güçlü kılmak içindir. Bu nedenle ana paradigma terk edilerek suç-ceza ilişkisi Marksist perspektiften yeniden kurulmalıdır¹⁰.

Radikal kriminoloji içinde sayabileceğimiz bir başka ceza adaleti modellemesi ise feminist akımlarla bağlantılıdır. Feminist akımların genel ikili ayrımını bu alan içinde de görebiliriz. İlk kadın erkek eşitliği fikrinden hareket eden görüştür. Bu görüşün temel sonucunun erkeklere erkek gibi ancak kadınlara da erkek gibi davranılacağıdır. Oysa bu tutum bile başlı başına bir eşitsizlik olarak ceza adaletine de yansiyacaktır. İkinci görüş ise kadın-erkek eşitliği ve ayrımcılığın kaldırılması düşüncesinden yola çıkmaktadır. Eşitsizlikler için bir olanak olarak kadınlar için pozitif ayrımcılığa gidilebilecektir. Bu yaklaşıma göre de ceza adaleti köklü değişikliklerle varlık kazanabilir. Ataerkil toplumsal yapı ile sosyal sınıf faktörlerinin birbirini besleyen mekanizmalar olması ve sonuçta erkek egemen sistemin ürünü olma suç ve cezalar için belirleyicidir. Konu cinsel temelde ele alındığı için kadının suçla olan ilişkisi şiddet-erkeklik-rol bağlamında okunur. Kadının suç işlemesi uğradığı baskıya bir tepki olarak ele alınır¹¹. Ceza adaletine ve suça yönelik daraltıcı bir bakış olmakla birlikte feminizm “gender ratio problem” olarak ifade edilen cinsiyetler arası suç işleme oranları farklılığına odaklanmayı sağladığı için toplumsal roller bakımından konunun irdelenmesinde önemli hizmetler görmüştür¹².

Bir başka açılım ise çevre, suçlu, suçluyu suça teşvik eden unsurlar, mağdur ve suç tipini içeren bakıştır. Bu alan bir “durum olarak suç” ile ilgilidir. Mimari de dahil çevresel tüm faktörleri, önleyici tedbirleri ve kayıt-kontrolü de kapsar.

Nihayetinde tüm bu yeni açıklama şemaları toplumsal düzenin sürdürülmesi taleplerinin doğal bir yansımasıdır. Suçun cezalandırılmasında tarihsel süreç öç alma, hapsetme ve reformasyon süreçlerinden geçerek günümüzde suçluların toplumda yeniden bütünleşmesi aşamasına gelmiştir.

Burada çalışma özel olarak bir tip cezalandırma biçimi ve bu tipinin rehabilitasyon açısından sorunları ile sınırlı tutulmuştur. Hürriyeti bağlayıcı ceza ya da hapis cezası kişinin özgürlüğünün kısıtlanması yoluyla yerine getirilir. Modern bir yanı olan hapis cezaları suçlunun ıslahı ile ilgili olanakları da içeren bir ceza olarak düşünülebilir. Suçlunun cezaevinde beslenme, barınma ve

¹⁰ S. Paul Maxim, R. C. Whitehead, **Explaining Crime** 4. Ed., Butter, Worth-Heiremann, 1998, s. 250 v.d.

¹¹ Kerey Corrington, “Postmodernism and Feminist Criminology: Disconnecting Discourses”, **Criminology at the Crossroad: Feminist Reading in Crime and Justice**, Ed., K. Daly, C. Mahler, Oxford, Oxford University Press, s. 69 v.d.

¹² Kerey Corrington, “Postmodernism and Feminist Criminology: Disconnecting Discourses”, s.80 v.s.

sağlıkla ilgili ihtiyaçları eğitim ve kendini geliştirme olanakları devletçe karşılanır. Başlangıçta cezaevleri suç işleyenlerin geçici bir süre tutuldukları yer olarak görülmekteydi; sonuçta kişi ya ölüm cezasına, ya borcunu ödemeye veya sürgüne gönderilmek için bir mekanda bekletiliyordu. Özellikle kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların eleştirilmesi süreci, hapis cezalarının Batı Avrupa ülkelerinde temel ceza olarak kabul edilmesinde yaklaşık yüzyıl sonra gündeme gelmiştir. Hapis cezasının ölüm, dayak, zorla çalıştırma cezalarının alternatifi olarak ortaya çıkması bu cezanın mahkum üzerinde iyileştirici etkisi olduğu fikrinin bir yansımasıdır. Ancak yaklaşık yüzyıllık sürenin sonunda hapis cezalarının yüksek beklentileri karşılamadığı anlaşılmıştır. Özellikle kişinin özgüveninin sarsılması, topluma yeniden uyum sağlamasındaki güçlükler, cezaevi ortamının suçta uzmanlaşmaya olan etkileri başlıca eleştiri konularıdır. Bunun dışında sosyal maliyetin yanında hapishanelerin mali yükü de üzerinde durulmayı gerektirecek derecede etki yaratmaktadır.

Suç rakamlarındaki artış, ceza infaz kurumlarındaki yoğunluk ile ceza hukukunda reform yapılmasına yönelik eleştiriler özellikle kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların alternatiflerinin aranmasına sebep olmuştur¹³. Günümüzde hapis cezaları ıslah edici fonksiyonu üzerinden tanımlandığı bir cezalandırma biçimine döndürebilmek için yeni arayışlar ortaya çıkmıştır.

Rehabilitasyon ya da iyileştirme suçlunun “insan” oluşuna yapılan özel bir vurgu olup, suçlunun, onu suça iten nedenlerden tekrar topluma kazandırılmasına kadar olan tüm sürecin özenle takip edilip sadece tecrit işlevi gören bir hürriyeti bağlayıcı ceza yerine sağaltımın esas alındığı bir yöntemin benimsenmesidir.

Sağaltım için üç ayrı kavram ve tutum vardır. Bunlar: Suçun önlenmesi, suçun kontrolü ve suçun tedavisidir. Suçun önlenmesi (prevention), suçun kontrolü (control) ve suçlunun tedavisi (treatment) birbirine yakın kavramlar olmakla birlikte aralarında ince farklılıklar bulunmaktadır¹⁴.

Suçun kontrolü, baştan suçun kapsamını, yayılmasını ve yeni yerlerde ortaya çıkmasını önlemeye yönelik faaliyetleri kapsar. Kontrol kavramı önleme ve tedaviden daha geniş kapsamlıdır.

Suçun önlenmesi, daha suç meydana gelmeden gerekli tedbirlerin alınmasıdır. Önleme tedbirleri tedaviye dönüşebilir veya tam tersi de söz konusu olabilir.

Suçun tedavisi ise suç problemi ortaya çıktıktan sonra yapılan uygulamalardır. Örneğin, denetimli serbestlik, şartlı salıverme gibi kurumlar kişinin normal yaşama adaptasyonunu sağlamaya yönelik güncel yöntemlerdir¹⁵.

Suçun önlenmesi, suçun kontrolü ve suçun tedavisi; suçun icrasının engellenmesi, çevresel teknikleri geliştirerek suç oranını azaltma, suçlu kimliğinin gelişimini engellemek, tedavi etmek amaçlarını hep birlikte içerirler.

Suç işleme risklerinin değerlendirilmesinde bir sıralama yaparken burada işaret edilen kavramların tanım farklılıkları işlevseldir. Risk grupları, yeniden suç işleme riski az olanlar, yeniden suç işleme riski orta derecede olanlar

¹³ Uluslararası önemli çalışmalar olarak “8. Suçun Önlenmesi ve Hükümlülerin İyileştirilmesi Birleşmiş Milletler Kongresi, Havana – 1990” ile Avrupa Konseyi’nin Denetimli Serbestlik ve Hapis Cezalarının Diğer Alternatifleri Hakkındaki iki tavsiye kararı olarak 2, 3, 10 ve 16 sayılı tavsiye kararları gösterilebilir. Birleşmiş Milletler tarafından “Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (Tokyo Kuralları)” 1990 senesinde karar olarak çıkarılmıştır.

¹⁴ Füsün Sokullu-Akıncı, **Viktimoloji**, İstanbul, Beta Yayınları, 1999, s.97 vd.

¹⁵ Walter C. Reckless, **The Crime Problem**, 6. Ed., New York, 1961, s.421 v.d.

ve yeniden suç işleme riski yüksek derecede olanlar biçiminde sıralanır. İlk sırada yer alanlar izleme grubu olma açısından kullanılabilir. Ancak orta ve yüksek risk grubunda yer alanların suçun kontrolü ve önlenmesi açısından özel olarak takip edilmesi sosyal risk faktörü olarak son derece önemlidir.

Rehabilitasyon açısından bir başka önemli konu ise kurumsal düzeyde ortaya çıkan sorunlarla ilgilidir.

Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının rehabilitasyon açısından sonuç doğuran sorunları dört ana başlık altında toplanmaktadır.

- Maddi infaz hukuku ve idari infaz hukukundaki mevzuat yetersizliği,
- Fizik altyapı yetersizliği,
- İnfaz personelinin nitelik ve nicelik olarak yetersizliği,
- Mali kaynak yetersizliği,

Ceza infaz kurumlarının fiziksel koşulları ne kadar önemliyse, personelin yönetimi, davranış ve görev anlayışı da o kadar önemlidir. Etkili bir infaz rejimi uygun personelle mümkün olabilir. İnfazın eğitim ve psiko-sosyal hizmetleri de kapsmalıdır. Hükümlü ve tutukluların öncelikle güvenli ve insan onuruna yakışır bir biçimde barındırılmaları gerekir. Yukarıda işaret edilen dört başlığın tamamının uygun bir biçimde ele alınması gerekir¹⁶.

Türkiye'de ceza infaz kurumları incelendiğinde bazı sorunlar açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır;

- Ceza infaz kurumlarının güvenlik derecelerine göre bir sınıflandırmasının yapılmamış olması,
- Halen koğuş sistemi ile hizmet veren kurumların varlığı
- Kapasite yetersizliği
- Çok sayıda eski ve küçük cezaevinin güvenlik ve işletme açısından taşıdığı güçlükler.
- Suçu önlemeye ilişkin tedbirlerde yetersizlik ekonomik ve sosyal sorun odaklarına toplumsal barışı garanti edici çözümlerin belirlenerek ciddiyetle uygulanamaması.

Cezaevlerinin cezanın caydırıcılığı etkisini azalttığı yönündeki tespiti Sutherland'ın "ayırıcı birleşenler kuramı" çerçevesinde değerlendirebiliriz. Buna göre sosyal etkileşim yoğunluğu açısından özel bir durumu bulunan hapisane ortamının suç tekrarı sorununun başlıca kaynağı olduğu düşünülmektedir. Suçluların değer dünyası ve kalıpları düşünceleri içinde mahkumlar suça yönelik bilgilerini pekiştirmektedir; çünkü, çevre-etki-geçiş bağlantısı içinde ortaya çıkan davranış kalıpları suçlu davranışın onaylanması sonucunu güçlendirir. Damgalama ile de artık buradaki yeni rollerinin hapisane dışında da kendileri için bağlayıcı olduğu düşüncesi de etkindir. Cezaevi alt kültürü, mahkumların "kader mahkumluğu" söylemiyle yeni bir psikolojik zemin içinde kendilerini tarif etmeye götürmektedir. Yeni bir dayanışma türü yaratılmaktadır.

¹⁶ ABD, İngiltere ve Avustralya başta olmak üzere ciddi bir artış gösteren özel sektör cezaevleri seçeneği ülkemizde henüz uygulama alanı da bulamamıştır. Bu konunun da tüm boyutları ile tartışılması gerekir. Devletin ceza adaleti alanında özel işletmelerle sözleşme yapması, bir kamu hizmeti olan adaletin gereğince yerine getirilemeyeceği eleştirileri bu konudaki en ciddi çekincelerdir. Ayrıca kâr amacıyla faaliyet gösteren özel şirketlerin cezaevlerinde maliyet-etkinlik dengesini sağlamaya çalışırken, hizmet kalitesini garanti edemeyecekleri düşünülmektedir. Daha geniş bir başlık altında ise eleştiriler devletin meşruiyetine bu tür bir uygulamanın zarar vereceği yönündedir (**Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü Ceza İnfaz Kurumlarında Donanım ve Fiziki Yapılanma**, Ankara, Adalet Bakanlığı Yayınları, 2006).

Gönüllü olmasalar bile belirli bir sosyal çevrede yaşama zorunluluğu mahkumları sosyal grup oluşturmaya mecbur bırakmaktadır. Öyle ki bu sosyal gruplaşmanın bir suç (luluk) okuluna dönüşebileceği, profesyonellikleri attıraçağı tezleri pek çok mahkumun tekrar suç işleyerek cezaevlerine dönmesi ile de bir gerçeklik olarak ortadadır.

Cezaevi bir yönü ile adalet sisteminin formal bir parçası diğer yönü ile kendi alt kültürünü yaratan enformal bir organizasyondur¹⁷.

Cezaevlerinin caydırıcılık etkisinin arttırılması ile ilgili düşünceleri birbirine zat iki görüş etrafında sınıflandırabiliriz.

İlki cezaevi koşullarının ağırlaştırılması ile ceza alma korkusunu pekiştirme yöntemidir. İkincisi ise cezaevi koşullarının insanileştirilmesi ve rehabilitasyon faaliyetlerine ağırlık verilmesidir. Belki bir üçüncü yol olarak da cezaevi uygulamasını olabildiğince azaltma gayreti içine girmek gösterilebilir. Bu üçüncü yol alternatif ceza biçimlerinin arttırılması biçiminde özellikle Anglo-Sakson ülkelerinden başlayarak yaygınlaşan yeni eğilimin de önemli gerekçelerindedir.

İlk görüşün önemli savunucularından Livingston'ın cezaların ve cezalandırma biçiminin ağır olmasının caydırıcılığı desteklediği ve ağır ceza alan mahkumların tekrar cezaevine dönme oranlarının düşük olduğuna ilişkin çalışmaları bulunmaktadır¹⁸.

Ancak kronik suçluluk haline ilişkin bu kanıtlar yaş, olanak ve çaresizlik bağlamı içinde yeniden okunmayı da gerektirmektedir. Suçluların taşıdığı kişilik özellikleri, kronik suç eğilimleri, cezaevi sonrası koşulların da yeniden suç işlemeye ilişkisi açıktır. Cezaevinin toplumdaki yabancılaştırıcı etkisi sosyal yaşama katılma fırsatlarını da azaltmaktadır. Ayrıca insan hakları konusundaki genel iyileştirici tutumun cezaevinde bulunan insanları kapsamadığını düşünmek de hümanist düşünceye yakışmaz.

Bu tutumun yarattığı peşin yargılar yeni bir yapı arayışını gerekli kılmaktadır. Bunun için önerilen risk-gereksinim (*risk-need*) yapısal modeli ile iyi yaşam (*good lives*) modelidir¹⁹. Her iki yöntem de klinik psikoloji yöntemidir ve rehabilitasyonun, suç tekrarının azalmasında ve suçun önlenmesinde cezadan daha etkili olduğu tezine ağırlık vermektedir.

Genelleştirici bir tablo içinde burada işaret edilmiş olan hususları, hedefleri göz önünde tutarak şu şekilde gösterebiliriz²⁰;

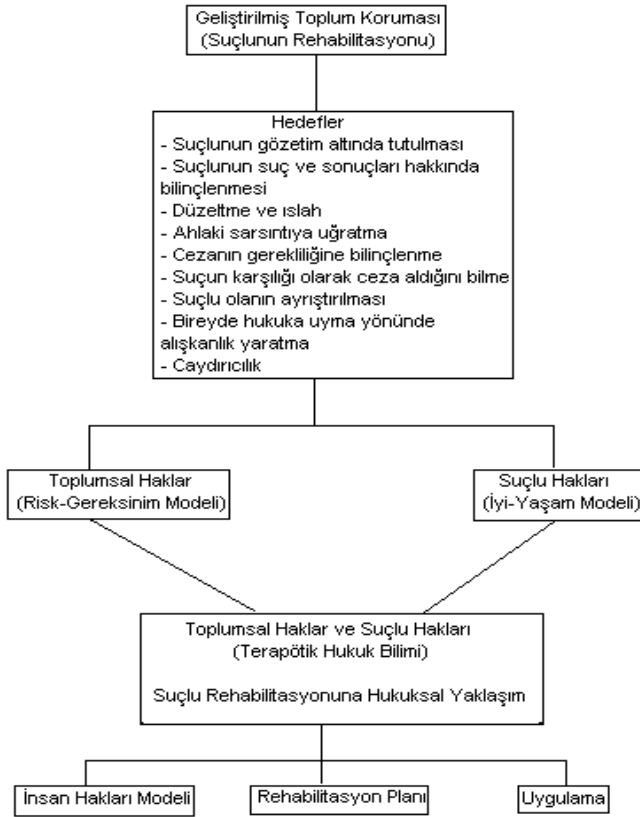
¹⁷ Tülin İçli, Aslıhan Öğün, **Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz**, Ankara, Adalet Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 39 v.d. Ayrıca bkz. Timur Demirbaş, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, **Hapishane Kitabı**, Ed., E. Gürsoy Noskolu, H. Oytun Altun, İstanbul, Kitapevi Yayınları, 2005.

¹⁸ J. Livingston, **Crime and Criminology**. New Jersey, Prentice-Hall. Publications, 1996, s. 504 v.d.

¹⁹ Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, s. 453.

²⁰ Tablo için bkz. Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, s.452, Tablo 1.

Tablodan da anlaşılacağı gibi geliştirilmiş toplum koruması olarak suçlunun rehabilitasyonundaki hedefler ve bu hedefler için ölçü olarak kullanacağımız toplumsal yarar ve suçlunun hakları perspektifleri klinik psikolojisi açısından iki şekilde modellenmektedir. Bu modeller risk-gereksinim modeli ve iyi yaşam modelleridir. Söz konusu modellerin hukuk bağlamındaki değerlendirilmesi ise insan hakları modeli, rehabilitasyon planı ve uygulama ile gerçeklik alanına yansıtılabilecektir.

Risk-Gereksinim Modeli

Risk-gereksinim modelinde toplumun menfaatine yönelik risk oluşturan davranışlar, kişinin haklarından daha öncelikle ele alınır. Yani risk-gereksinim teorisi, suçun tekrar işlenmemesine önem verir. Ayrıca suç sayılan davranış ortaya çıkaran sebeplerin çokluğu ve karmaşıklığı altta yatan psikolojik mekanizmaların açıklanmasına yetmediği için risk-gereksinim teorisinin sadece bir tedavi teorisi olabileceği, bu modelin, psikologların suçluları sağaltmak için yeterli kavramsal kaynaktan yoksun olduğu eleştirisi de oldukça güçlü bir eleştiridir.

Bu modelde toplumun korunması önceliklidir. Bu nedenle rehabilitasyonun daha çok ıslah etmeye yönelik bir amaç belirlediğini görürüz. Risk, gereksinim, tedaviye cevap verme ve uyuma zorlama başlıca kriterlerdir. İstlenen suçun sınıflandırılması da bu kriterlere dayanarak yapılır. Suçun tehlike düzeyi esas alınarak, düşük risk içeren suçlular için rehabilitasyon minimum seviyeye çekilirken yüksek risk içeren suçlarda rehabilitasyon en güçlü biçimde uygulanmaya çalışılır. Suçun işlendiği yaş gibi sabit faktörler ile değişken faktörler, örneğin tedaviye cevap vermeme gibi haller birarada ele alınır²¹. Ayrıca suça yönelen etkenler başlıca hedef alanlarındandır. Asosyal davranışa eğilim gibi gözlemlenebilen kusurlar önceliklidir. Daha derinde yatan kendine güven-sizlik, karamsarlık gibi karakter zaafı hedef alınmaz; çünkü bu tür karakter özellikleri tedavi güçlüğü taşır. Bu gibi durumlarda suçun işlenmesinin önlenmesine yönelik çevresel tedbirler artırılır. Bu model Kanada, ABD, İngiltere, Yeni Zelanda gibi ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır²².

İyi Yaşam Modeli

Bu model suçlunun iyileştirilmesini merkeze alan bir yaklaşımdır. Sonuçta sağaltılmış olan suçlu topluma da zarar vermeyecektir. Genel yaklaşım suçlu ile suçlu olmayan arasında sanıldığı kadar büyük bir farklılık olmadığı, suç işleyenlerin de sevilme, değerli bulunma, yetkinliğini ortaya koyma ve toplumun bir parçası olmak gibi gereksinimleri aynen devam ettirinin vurgulanmasıdır.

İyi yaşam modeli, suçluya “Yaşantımı daha farklı nasıl sürdürebilirim?” sorusunu sordurmaya odaklanmıştır. Bu nedenle insancıl bir modeldir.

İyi hal yani huzur ve mutluluk, fiziksel, sosyal ve psikolojik gereksinimlerin giderilmesi ile elde edilir. Fiziksel gereksinimler sağlık ve yaşam koşulları ile sosyal gereksinimler aile yaşamı ve sosyal destekle karşılanır. Psikolojik gereksinimler ise özgür irade, yani kişinin karar alabilmesi; kaynaşma, yani başkaları ile duygusal ilişki kurma ve uzmanlaşma, yani tecrübe kazanması ile sağlanabilir.

Risk-gereksinim modelinin aksine iyi yaşam modeli tekrar suç işlemenin önlenmesi, suçlunun yaşam standardını iyileştirerek anlamlı bir yaşama kavuşması ile birlikte erişilecek olan iyi haline bağlanmaktadır. Dolayısıyla risk yönetimi ile suç tekrarının önüne geçilmesi arka planda kalan bir amaçtır²³.

İyi yaşam modeli, suçlunun haklarını toplumun haklarının üzerinde tutmaktadır ve bu bağlamda yapılacak olan istisnalar, vicdani olarak açıklanmalıdır.

Özet olarak risk-gereksinim modeli ve iyi yaşam modeli, suç tekrarını önlemeye getirdikleri yaklaşımla birbirinden ayrılır. Risk-gereksinim modeli riski yöneterek, iyi yaşam modeli ise ihtiyaçları gidererek suç tekrarını önlemeye yönelik yöntemleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Risk-gereksinim modeli riski yöneterek, iyi yaşam modeli ise ihtiyaçları gidererek suç tekrarını önlemeye çalışır. Ayrıca iki model de, toplum ve suçlu haklarını uzlaştırma amacı için bir imkan olarak değerlendirilebilir.

²¹ Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, s. 455.

²² Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, s. 457.

²³ Birgden, “Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists”, s. 458.

Suçun Rehabilitasyonuna Hukuksal Yaklaşım

Hukukun özgür irade, iyi hal, insanca muamele, eşitliğin korunması ve bütünlük gibi üst kavramlarla sosyal yaşamdaki olumlu etkisi aşikârdır. Adalet psikolojisi açısından iyileştirici bir imkân olarak hukuksal bakışın yararı üzerinde durulabilir. Burada artık ilgi, eylemin ortaya çıkış koşulları veya cezanın uygunluğundan çok irade özgürlüğü ve insanca muameleye yöneliktir.

İyi yaşam modelinde olduğu gibi iyileştirici hukuk da suçlunun iyiliğini isteyen insancıl bir teoridir. İyileştirici hukuk, hukukun temel yasalarda, adli prosedürde ve adli rollerde iyileştirici unsurlarına öncelik verilmesidir²⁴.

İyileştirici hukukun temel dayanakları, hukukun amacı olan adaleti maksimize etmek, iyileştirici etkileri bulunan faydalı yönlerini hukukun amacı haline getirmek ve iyileştirici olmayan etkileri yine yasalarla minimize etmektir. İyileştirici hukuk ilkeleri, yasaların cezalandırıcı rolü ile birlikte adli psikologların iyileştirici rolü de hesaba katılırsa suçlu rehabilitasyonu alanına kadar yayılabilir. Böylece adalet sistemi içerisinde suçlu yönetimine yardımcı olunur.

İyileştirici hukukun en büyük yararı, yasaların psikolojik iyi halin gerçekleşmesinde sosyal bilimlerin geniş perspektifinden yararlanmasıdır. Özellikle tedaviye ihtiyacı olduğu düşünülen suçluların tedavi programlarına katılmalarında, yasaların cezalandırmadaki rolü de göz önünde bulundurulduğunda, özgür iradenin temel bir zorunluluk olduğu görülür. Karar verme iradesi, suçlunun rehabilitasyona kendi arzusu ile katılmasını gerektirir. Bu süreçte üç strateji gerekir. Bunlar insanca muamele, tedavi uygulamaları ve muhtemel sonuçların yönetimidir.

İnsanca muamele ile kastedilen katılım, saygınlık ve güven esaslı muamelelerdir:

Katılım: Karar vermede pay sahibi olmak

Saygınlık: Hür ve eşit bir vatandaş olarak haklara ve değerlere sahip olmak

Güven: Kanıtların ortaya konulması ve alınan kararların şeffaf olarak açıklanması

İkinci olarak tedavi uygulamaları da seçim ve amaçların belirlenmesini gerektirir. Uyum arttırıcı tedavi, suç ortamının bozulması, maddi destek ve suç çevresinin bütünüyle değiştirilmesi tedavi süreçlerine dahil edilmelidir. Tıbbi anlamda karar verme becerisinin iletişim kurma, anlama, takdir etme ve muhakeme edebilme yetenekleri ile bağlantısı açıktır.

Üçüncü olarak insanca muamele ve tedavi uygulamalarının muhtemel sonuçlarının da izlenerek, istatistik veri olarak ortaya konulması gerekir.

İnsan Hakları Modeli

Rehabilitasyon, özünde insancıldır ve bu yüzden de insan haklarıyla temellendirilmesi gerekir²⁵.

Suçlu rehabilitasyonunda kullanılacak insan hakları şunlardır:

- Kişi güvenliği: Bunun kapsamında kişinin fiziksel güvenliği ve refahı, kanuni olarak insanca muamele görmeyi talep etme hakları vardır.

²⁴ Tony Ward, Astrid Birgden, "Human Rights and Correctional Clinical Practice", **Aggression and Violent Behaviour**, 2007, Vol.12, No. 6, s. 629.

²⁵ Tony Ward, Astrid Birgden, "Human Rights and Correctional Clinical Practice", s.629 v.d.

- Temel ihtiyaçlar: Sağlık, beslenme ve eğitime ilişkin haklar alanını da kapsar.
- Temel eşitlikler: Yasalar önünde eşit olmayı, cinsiyet ve benzeri halleri kapsar.

Düzenleyici insan hakları modelinden bakıldığında, suçlulara iyi hallerini bozacak her eylemden kaçınılması gerekirken, özgürlükleri kısıtlanırsa bile bu kısıtlama mantıksal olarak izah edilmek zorundadır. Bu model gereği adli psikologlar, iyi hal ve özgürlük kavramlarının temel değerlerine saygıyı temel alan kriterlerle suçlu hakkında değerlendirme yapacaklardır.

Rehabilitasyon Planı

Rehabilitasyonda işlenmesi gereken ilkeleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Düzenleyici değerlerin tanınması
2. İnsan haklarına saygı
3. Riskin belirlenmesi
4. Gereksinimlerin giderilmesi
5. İstemlerin düzenlenmesi
6. Özgür iradenin öncelenmesi
7. Çok yönlü değerlendirmede bulunma

Bu prensiplere daha yakından baktığımızda düzenleyici değerlerin tanınması öncelikli meseledir. Rehabilitasyonun iki hedefi riski kontrol altında tutmak, yani adaletin gerçekleşmesine yardımcı olmak ile gereksinimlere tedavi yoluyla cevap vermek, yani suçluları sağaltmaktır. Bu yapılırken hukukun iyileştirici etkisini en üst düzeye çıkarmak ve olumsuz etkileri en alt düzeye indirmek gerekir. İnsan haklarına saygı ilkesi ise rehabilitasyonun insancıl olmasıyla bağlantılıdır. Suçlunun özgürlüğü kısıtlanabilir, ancak bu kısıtlamanın mantıksal olarak izah edilebilir olması gerekir.

Riskin belirlenmesi ilkesi ise özellikle suç tekrarını azaltıcı faktörlerle ilgilidir. Risk durumu ile rehabilitasyon arasında paralel bir ilişki vardır. Gereksinimlerin giderilmesi, suçluyu topluma yararlı bir hayata yönlendiren amaçlara odaklanıp, olgusal-davranışsal yaklaşımlar kullanarak önceden tanımlanmış dinamik risk faktörlerine ve insani gereksinimlere yoğunlaşmalıdır.

Rehabilitasyon bireye özgü olmalı ve başarıyı, kaynaşmayı, psikolojik gereksinimleri desteklemek amacıyla şahsın güçlü yönlerine, tercihlerine ve içinde bulunulan ortama eğilmelidir. İstemlerin düzenlenmesi ise rehabilitasyonun eğitimi ve tecrübeli uzmanlar tarafından uygulanmasıdır. Ortam ve kişinin kapasitesi de göz önünde tutulmalıdır. İnsan hakları perspektifi ile yapılan işbirliği suçludaki davranış değişikliklerini olumlu yönde etkilemek amacıyla yönelmelidir. Sözü edilen prensiplerle, rehabilitasyonun planlanmasında uygun stratejilerin seçilmesi son derece önemlidir.

Uygulama

Bir önceki başlıkta belirlemiş olduğumuz ilkelerin kullanılması ile oluşturulabilecek bir rehabilitasyon uygulamasını şu şekilde gösterebiliriz;

Öncelikle suç ve risk ortaya konulacaktır. Bunun için daha önce işaret etmiş olduğumuz risk-gereksinim modeli uygundur. Bu aşamada suç politikasına ilişkin yasal çerçeve ile belirlenen ölçüler kullanılacaktır. Suçluya ulaşmada da bu nokta önemlidir. Suçun tekrarlanma riski, tedavi gereksinimleri de bu aşamada belirlenir.

Risk saptamaları, suçlu mahkum olmadan önce gerçekleştirilmeli ya da en kötü ihtimalle hükümlü birlikte gerçekleşmeli ve bu noktadan itibaren rehabilitasyon başlatılmalıdır. Gözetim altında klinik yöntemlerle gerçekleştirilen risk saptamaları, kesin risk verilerine dayanmayabilir. Bu nedenle rehabilitasyon yöntemine ilişkin kararlarda tek ölçü olarak alınmamalıdır. Suçlunun gereksinim, yaşam durumu ve yetenekleri daha detaylı bilgiyi gerektirir. Bu nedenlerle benzer suçluları içeren istatistiklerle yetinmek yeterli değildir.

Adalet psikolojisi çalışması ile olay, suç ve etmenleri, suçlu ve genel durumu arasındaki özel bağlantılar açığa çıkar. Rehabilitasyon planı hem dinamik risk etmenlerini, hem de insani gereksinimleri kapsamalıdır. Tedavi, özgür iradeyi destekleyici terapötik bir işbirliği kurmaya, suçlu için anlam taşıyan hedefler belirleyerek ortaklaşa çalışmayı ve topluma yararlı bir yaşama yaklaşım her değişikliği ödüllendirmeye odaklanmalıdır. Örneğin uyuşturucu bağlantılı suçlar için dinamik risk etmenleri madde bağımlılığı, fevrlilik, düşük eğitim seviyesi, ekonomik dalgalanmalar ve suça eğilimli yaşam biçimleridir. Bu perspektifler gözölmeksizin başarılı bir sağaltım mümkün değildir.

İnsani gereksinimlerin belirlenmesi, birlikte yaşamayı kolaylaştırıcı, duygularına hakim olma becerisi kazanmış kişiler için söz konusudur. Hedef belirlemeye teşvik etmenin, seçim hakkı tanınmanın iyileştirici yönleri vardır. Ayrıca "herkese aynı yöntem" mantığı ile hareket eden bir tedavi şekli uygun değildir. Tedavide toptancılık olmayacağına göre uzman desteği ve ilgili kişinin koşulları ve kişiliğini temel alan bir çalışma yapılmalıdır.

Suç işleme davranışlarındaki değişiklikler dinamik risk etmenleri ve insani gereksinimlerin düzenli olarak ölçülmesi ile belirlenebilir. Bu aynı zamanda orta vadeli hedeflerin yakalanıp yakalanmadığının değerlendirilmesinde de kullanılabilir. Daha geniş ölçekli çalışmalar olarak iyi hal saptamaları mahkûmiyetin bitiminden sonraki iki ve beş yıllık sürelerle gözlenen suçta azalma oranlarıdır.

Rehabilitasyon sürecinde adli personel, emniyet mensupları ve psikologlar ortak bir çalışma yürütecektir. Tedavi, toplumsal düzene uyma suçunun kabiliyetlerini arttırıp tekrar suç işleme ihtimalini düşüren her türlü hizmeti içermelidir. Programlar, topluma yönelik olmalı ve aile, tanıdıklar ya da diğer sosyal yapılara özen göstererek intibak güçlendirilmelidir.

İyileştirici bir araç olarak psikolojik destek suçluları değiştirmeye yardımcı olabilir. Ancak düşük risk ihtiva eden suçluların suç tekrarını engellemek için rehabilitasyon planı gerekli olmayabilir. Çünkü bu hizmetler oldukça pahalı ve vakit alıcıdır. Orta ve yüksek risk içeren suçluların durumunda ise bireyi ve içinde bulunulan rehabilitasyonu ise mutlaka yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü Ceza İnfaz Kurumlarında Donanım ve Fiziki Yapılanma, Ankara, Adalet Bakanlığı Yayınları, 2006.

Barlow, Hugh D.: **Introduction to Criminology**, New York, Harper Collins College Publications, 1993.

Beccaria, Cesare: **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, Çev. Sami Selçuk, 2. bs, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2010.

Birgden, Astrid: "Offender Rehabilitation: A Normative Framework For Forensic Psychologists", **Psychiatry, Psychology and Law**, Vol. 15, No. 3, s.450-468.

Corrington, Kerey: "Postmodernism and Feminist Criminology: Disconnecting Discourses", **Criminology at the Crossroad: Feminist Reading in Crime and Justice**, Ed., K. Daly, C. Mahler, Oxford, Oxford University Press, s.66-84.

Demirbaş, Timur: "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", **Hapishane Kitabı**, Ed., E. Gürsoy Noskolu, H. Oytun Altun, İstanbul, Kitapevi Yayınları, 2005.

Dostoyevski, F. M.: **Ölümler Evinden Anılar**, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Foucault, Michel: **Hapishanenin Doğuşu**, 3. bs, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

İçli, Tülin; Ögün, Aslıhan: **Türkiye'de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz**, Ankara, Adalet Bakanlığı Yayınları, 1999.

J. Livingston, **Crime and Criminology**, New Jersey, Prentice-Hall. Publications, 1996.

Maxim, S. Paul, Whitehead R. C.: **Explaining Crime**, 4. Ed, Butter, Worth-Heiremann. 1998.

Moyer, I. L.: **Criminological Theories**, London, Sage Publications, 2001.

Reckless, Walter C.: **The Crime Problem**, 6. Ed., New York, 1961.

Sokullu-Akıncı, Füsün: **Viktimooloji**, İstanbul, Beta Yayınları, 1999.

Sutherland E., Cressen D. R.: **Criminology**, 13. Ed., New York, J. B. Lippincott Company, 2008.

Ward, Tony; Astrid Birgden: "Human Rights and Correctional Clinical Practice", **Aggression and Violent Behaviour**, 2007, Vol.12, No.6, s.628-643.